

666

С

115

497

УКРАЇНСЬКА ГРОМАДА
ВІКТОРІЇ
MELBOURNE

І С Т О Р І Я в с е л е н с ь к о ї ц е р к в и

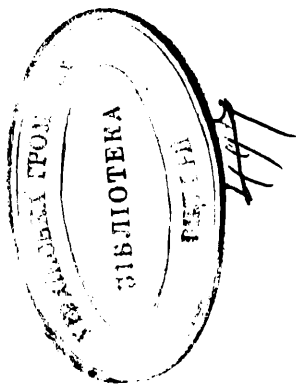
(Н А Р И С)

ЗЛАДИВ О. М. ДЯДЬО

РЕГЕНСБУРГ

Історія вселенської Церкви

(НАЧЕРК)

Зла

~~УКРАЇНСЬКА~~

о. МИКОЛА ДЯДЬО

ЛЯНДСГУТ, НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА «З НАМИ БОГ»

Дозволено друкувати

Мюнхен, дня 4. II. 1947, № 376/IX./47

о. Николай Вояковський

Апостольський Візитатор і Адміністратор

Технічними засобами Вид. С-ки „Українське Слово“

Druck: Mittelbayerische Zeitung, Regensburg

СТАРИННІ ЧАСИ (33—716)

1. Період

Від існування Церкви до Медіолянського Едикту (33—313)

§. 1. Поширення Церкви в часах Апостолів

1. Десятого дня після Вознесення Ісуса Христа зійшов на Апостолів, в день Зелених Свят, Св. Дух. Цей момент це фактичне народження Христової Церкви. Одержавши Св. Духа в виді огнених язиків почали Апостоли говорити різними мовами; св. Петро виголосив проповідь і навернув до Христової Церкви 3000 жидів, а можливо й деяку кількість поган-прозелітів, що прийшли на свято Пасхи. Вони занесли проповідь про Христа до своїх домів і так стали післанцями Христової науки поза Палестиною. З навернених мешканців Єрусалиму і близької околиці повсталала перша християнська громада. Перші християни перебували однодушно на молитві і ломанні хліба. Молилися ще в святині, але жертву Нового Завіта приносили Апостоли в приватних домах. Разом з євхаристійною жертвою були злучені братолюбні трапези (Агапи). Любов ближнього степенувалася аж до спільноти дібр. Так то вже в початках показало християнство, що має силу формувати людське життя.

2. З тривогою дивилася жидівська старшина на розвій і ріст молодшої християнської громади в Єрусалимі. Коли, внаслідок чудесного уздоровлення хромого громада християн зросла до 5000, покликала Найвища Жид. Рада Апостолів Петра і Йоана і заборонила їм проповідати Христа. А Петро відповів їм: «Чи справедливим є більше слухати вас як Бога. Ми не можемо не проповідати того, що ми чули і що бачили». Колиж дальше проповідали, замкнено їх до в'язниці, звідки щойно на пересторогу Гамалиїла випущено, побивши передше палицями. Тішилися Апостоли,

що могли за Христа терпіти і проповідали з завзяттям даліше. ~~Виярети~~ ^{Значалося} нове жидівське переслідування християн, якого жертвою впав перший мученик за Христа св. Стефан. Ненависть до Апостолів поширили жиди і на решту християн. Багатьох із них прогнали жиди з Єрусалиму в інші міста Юдеї чи Самарії.

3. Це розсіяння християн причинилося до скоршого поширення християнства. Повстали нові християнські громади в Самарії. Тут проповідав і хрестив діякон Филип, а Петро і Йоан прийшли сюди, щоби охрищенням уділити Тайни Миропомазання.

З прийняттям Самарії до християнства вийшла Христова Церква поза межі жидівства. В тому часі приймає св. Петро першого поганина сотника Корнилія до Христової Церкви. ~~Виярети~~ постає в Антіохії, столиці Сирії, громада християн, що назвала себе іменем християни. До управи тією квітучою громадою післали Апостоли Варнаву; до нього прилучився в 42 р. св. Ап. Павло.

4. Павло походив з Тарзу в Кілікії. Був сином фарисея. Замолоду дістав розмірно високу освіту і приготувався стати законовчителем в Єрусалимі. Він був гарячим оборонцем Мойсеевого закону, тим самим великим ворогом Христової Церкви. Та ласка Божя приєднала його до Христової Церкви. В дорозі до Дамаску, куди їхав переслідувати християн, осліплений небесним сяйвом, почув заклик Христа: «Савле, чому мене переслідуєш?» Савло (бо таке було його ім'я) пішов за голосом Розп'ятого, охрестився, перебув 3 роки на молитві, покуті й науці християнства (від самого Христа) в арабській пустині та зголосився в Єрусалимі у голови Апостолів св. Петра, щоби цей признав його Апостолом. Опісля проповідав якийсь час у родинному Тарзі, аж Варнава візав його до Антіохії. Відси вибирається св. Павло три рази на місійні подорожі: I-ша Кипр і Мала Азія, II-га Македонія і Греція, зокрема Солунь, Атени й Коринт (51—54) і III-тя з Ефезу ще раз до Македонії і Греції (54—58). До християнських громад, що їх підчас подорожі позакладав, писав св. Павло «Послання» — листи. В році 58 прибув св. Павло до Єрусалиму. Його арештували жиди і всадили на два роки до в'язниці в Кесарії. Внаслідок апеляції до цісаря відіслано його до Риму, де перебував два роки у в'язниці, але був майже вільний, навчаючи і пишучи листи. По правдоподібним переказам звільнив Нерон св. Павла і цей їздив в місійних справах до Іспанії. Тоді вернувся знову до Риму, був тут удруге ув'язнений і по-

терпів мученичу смерть у червні 67 року. Йому як римському громадянину відтято мечем голову.

З прийняттям сотника Корнилія до Христової Церкви упала завеса, що ділила жидів від поган. Одначе повсталася справа: чи християни б. погани мають зберігати обрядовий закон Мойсея. Цю справу вирішили Апостоли на святому соборі в Єрусалимі 50 року, де передсідником був св. Петро. Рішення було: Християни б. погани є вільні від тягарів обрядового Мойсеевого закона однак повинні здержатися від пирів, що були з нагоди жертв поганським божкам, від вживання крови, душенини і від нечистоти.

6. Князь Апостолів св. Петро найбільше з усіх причинився до оснування і утвердження християнської громади в Єрусалимі. Однак як голова Церкви їздив і по інших християнських громадах і їх порядкував. На свято Пасхи 44. р. арештував його Ірод Агриппа I однак Ангел за молитвами цілої Церкви, звільнив його чудесним способом. Після звільнення виїхав св. Петро «на інше місце», правдоподібно до Риму. Звідти приїздив на собор до Єрусалиму і до Антіохії. Його осідком став Рим, де він управляв тамошньою християнською громадою. Тут і помер він, як перший папа 29. VI. 67. р. в часах Неронового переслідування, на хресті головою вділ.

Решта Апостолів покинули після смерти Якова Старшого (44 р.) Єрусалим і розійшлися по світі голосити Боже слово. Всі вони покінчили життя мученичою смертю крім св. Іоана Богослова, який помер, по предсказанні Христа, природньою смертю в Єфезі ок. 100 р. по Христі.

7. Ось так основи Церкви положено і її розвиток закріплено. Жидівство свою місію сповнило. Що Христос Єрусалимові предсказав, це за 37 літ сповнилося. В 70. році збував римський цісар Тит Єрусалим і святиню. Так Церква, силою факту, відділилася від святині. На місце Єрусалиму поставили римляне місто Аелія Капітоліна і впровадили жертви своїм — поганським божкам.

§. 2. Боротьба поганства з Церквою

1. Аж до збурення Єрусалиму вважали погани християн жидівською сектою. Одначе зчасом побачили, що це сильна самостійна релігія, яка може загрозити і державному поганству. А що римська держава і її існування було дуже тісно получене з поганством — багато вірило, що зі загрозою для поганства є загрожена цілість держави. Прийшло

отже рішення нищити християнство. Це рішення переведжено в життя продовж 300 років. Історія начислює **десять** переслідувань. (Хто підчас переслідувань потерпів **смерть** дістав назву **мученика**; хтож тільки терпів **тілесні кари**, але не вмер при муках мав назву **ісповідника**). Число кривавих свідків християнства з того часу є дуже велике. Церква знає більше як 10.000 імен.

2. **Перше** велике і криваве переслідування відбулося за **Нерона** (54—68). В липні 64 р. згоріло 2/3 Риму; не без причини приписувано вину пожежу Неронові. Щоби відсунути від себе підозріння обвинив Нерон у підпалі християн. **Нависть** римлян звернулася тепер проти християн. Щоденно гинули сотки то запалені на деревах, то в пашах звірів, то на колесах, що витягали члени. В часі того переслідування гинуть св. Петро і св. Павло.

3. По слідах Нерона пішов **Доміціян** (81—96), що переслідував християн в останніх літах свого панування. За нього пішов на заслання на острів Патмос св. Ап. Йоан і там написав «Об'явлення-Апокаліпсис».

4. За **Траяна** (98—117) почалося наново переслідування християн. Його едикт про заборонені товариства поширено на християн і наказано під карою сходити християн на Богослуження. Колиж намісник Бітинії **Пліній Молодший** звернувся до цісаря за порадою, що йому робити з християнами, що «не є жадними злочинцями, тільки мають забобонну віру» — дістав відповідь не шукати за ними, але зловлених таки карати.

Найвизначнішим свідком того часу є св. **Ігнатій**, еп. Антіохії (107 р.), якого кинено в Римі на пожертя лвам.

В часах цісарів **Гадріяна** (117—138) та **Антонія Пія** (138—161) переслідування послабли, хоч видані давніше закони не стратили своєї сили. За **Антонія Пія** згинув св. **Полікарп**, еп. Смирни в р. 155. Його мощі схоронили християни як велику дорожочинність і кожного року в день Його смерті святкували день Його «народження» до вічного життя.

5. Дуже криваве переслідування було за цісаря **Марка Аврелія** (161—180). Вихований у стоїцькій філософії ненавидів християн. В р. 166. каже відтяти голову християнському філософові і апологетові **Юстинові**. **Юстин** шукав правди у поганській філософії, а не знайшовши її, звернувся до християнства і в ньому знайшов те, чого шукав. В **Ліоні**, де переслідування зокрема сильно лютувало, поставлено перед суд 90-літнього єпископа **Фотина**. На питан-

ня: «Хто є Богом християн?», — відповів: «Як будеш того гідний, дізнаєшся». Його побито і ледви живого кинено до в'язниці, де він до двох днів помер.

6. Цісаря Септима Севера (193—211) уздоровив християнин Прокуль, тому й не був він ворогом християн; опісля видав 202 р. едикт, яким строго заборонив перехід чи то до християнства чи до жидівства. В Ліоні гине св. еп. Іриней. В Картагіні дістають мученичий вінець св. Перпетуа і св. Феліцитас.

7. В останніх літах Септима Севера мали християни зглядний спокій, що тривав і за його наслідників. Александер Север (222—235) казав навіть вмістити образ Ісуса Христа між поганських божків. Вправді він сам не переслідував християн, але то тут, то там траплялися вияви самоволі його урядовців в тому напрямі. Як оповідають, згинула в його часах св. мучениця Кекилія за папи Урбана I. (222—230).

Після Александра Севера стає цісарем Максим з Тракії (235—238), що переслідував усіх приклонників свого попередника, а між ними і християн. Це, по численні, шосте переслідування було звернене передусім проти духовенства.

У перерві переслідування, що була перед Максимом поширилася християнська віра скорим темпом. Та таке спокійне життя багатьох християн здеморалізувало і Бог допускає дальші переслідування.

8. Цісар Декій (249—251) забажав привернути давню славу Риму і вірив, що коли приверне силу поганській релігії, це йому вдасться. Почалося серед страшних мук силювання християн прийняти поганство; і хоч переслідування тривало лише рік, число мучеників було велике; було також немале число таких, що серед мук відпали від віри. В Римі згинув папа Фабіян, в Сицилії св. Агата, а в Александрії спалено, вибивши передше зуби, св. Аполонію.

Після смерті цісаря поголосялося дуже багато відпавших, щоби їх наново прийняти до Церкви. Вони вишукували ісповідників і просили, щоби ті дали їм лист «мира» до єпископа. Єпископи приймали повертаючих, але ждали публичної покути. Така покута була відповідна до провини, нераз до кінця життя. На смертній постелі нікому не відказувано поєднання і св. Причастя.

9. Діло Декія продовжав цісар Валеріян (253—260). За нього вмирають в Римі: папа Стефан I, Сикст II і діякон

Лаврентій. В тому ж році прийняв пальму мучеництва єп. Картагіни **Кипріяни**.

10. Около 15 літ мала Церква спокій, бо від р. 260 аж до Авреліяна (270—275), який короткий час перед смертю переслідував Церкву. Життя Церкви процвітало, число християн здвоювалося, аж почалося **десяте**, найбільш криваве й жорстоке переслідування за цісаря **Діоклетіяна** (284—305) і його співрегентів. Почалося усуненням християн з війська. Їм поставлено ділему: або жертвувати божкам — тоді остануть при війську або зрезигнують з війська. При тій нагоді погинуло багато християн. Тоді згинув цілий тебанський легіон під проводом св. **Маврикія**.

Правдива буря переслідування почалася 308 р. Видано один за другим **чотири** едикти проти християн. Поплила ріками кров мучеників. Лиш на західних границях цісарства, де володів Констанцій Хльор, жилося християнам спокійніше. Між дуже численними мучениками того часу є: св. Агнес в Римі, Люкія в Сиракузах, св. Севастіян в Римі і лікарі Косма і Дамян в Кілікії.

Після Діоклетіяна і Максиміяна прийшли в р. 305 до влади Галерій на сході і Констанцій Хльор на заході. В р. 306 прийшов на місце Констанція його син **Константин**. На заході переслідування не було, натомість на сході тривало воно аж до р. 311. В Александрії гине визначна і вчена дівця Катерина. Передше розтягнуто її на колесі, опісля відтято голову.

11. Врешті надійшов для Церкви спокій. Коли Константин мав вирушити в бій проти Максентія, побачив на небі сам і його військо ясний, зі світла уформований над сонцем хрест з написом: «Під цим знаменем побідиш». Коли над цим розважав, сказав йому в сні Ісус Христос зробити воєнну хоругов зі знаменем хреста і нести її до бою. Під такою хоругвою рушив Константин в жовтні 312. р. проти 4-рази численнішого ворога і відніс над ним світлу перемогу. Максентій загинув у хвилях Тибру. З вдячності за ту небесну поміч видав Константин, в порозумінні з Ліцінієм, цісарем Сходу, в р. 313 т. зв. **медіолянський Едикт**, яким дав свободу Христовій Церкві і привернув всі зрабовані їй добра. Так то врешті з тієї 300-літньої боротьби вийшла переможцем Христова Церква.

12. В р. 324., після перемоги над Ліцінієм, стає Константин самовладцем римського цісарства. Він дає повну свободу Церкві, забороняє кару розп'яття на хресті, боротьбу глядіяторів та наказує святкувати неділю. Церква дістає

право приймати даровизни; християнам дозволено вступати до всіх державних урядів.

В р. 330 переніс Константин столицю цїсарства з Риму до Візантії, яка з того часу називається Константинополем. Це перенесення мало в майбутньому великий вплив на історію Церкви. Воно улекшило розквіт папської влади в Римі, а рівночасно вплинуло на константинопільських патріархів так, що вони, як патріархи столиці, почали присвоювати собі титул «вселенських патріархів», що врешті довело до розділення східної від західної Церкви.

Константин вмирає 337 р. прийнявши коротко перед смертю св. Тайну Хрищення.

13. Ще раз піднесло поганство голову за цїсаря Юліяна, останнього з роду Константина. Молодий цїсар відкликав всі християнські закони, впровадив назад поганські жертви, усунув християн з урядів і замкнув християнські школи. Щоби доказати, що Ісус Христос не був Богом і Його пророцтва не мають жодної вартости, казав відбудувати Єрусалимську Святиню. Однак, як подає поганський письменник Амміан Маркеллін, вогонь, що видобувався зі землі при спробі відбудови перешкодив намірам Юліяна. Відступник помер в боротьбі проти Персів, пробитий списом зі словами «Ти, Галилеянине, побив».

14. Це була остаточна перемога християнства над поганством. За наслідників Юліяна Апостата християнство постійно поширюється, аж вкінці за Теодозія I (379—395) стає державною релігією.

Поганство все більше і більше занепадало. Найдовше задержалося по глухих селах (пагані-селяни) звідки й пішла його назва погани.

2. Період

Церква після Медіолянського Едикту аж до виступу св. Боніфатія (313—716)

§. 3. Боротьба Церкви з ересями

1. Вже від Апостольських часів з'являлися час до часу мужі, що перекручували об'явлені правди і загрожували внутрішньому життю Церкви. Зокрема небезпечними були **гностики**, які намагалися зглибити євангельські правди при допомозі поганської філософії.

Спорідненими з гностиками були Маніхеї, які приймали два рівно вічні, ворожі собі первні: добра і зла, царство світла і царство темряви. Маніхейсько-гностичні блуди віджили в XII. ст. під назвами Катарів і Альбігенсів.

2. Зі збільшеною силою виступили блудні науки в IV і V ст. Священик Арій зважився підкопати правду, за яку тисячі вірних пролили кров. Він вчив, що Ісус Христос не є правдивий Бог, не є тієї самої природи, що Бог Отець, не є тому правдивим Богом. Цісар Константин скликав в порозумінні з папою Сильвестром перший вселенський собор до Нікеї 325. р. в справі ложної науки Арія. З'їхалося 318 єпископів, що осудили науку Арія і прийняли визнання віри, де кажесться, що Син є «єдиносущний Отцю». Приклонники науки Арія не підпорядкувалися однак рішенню собора. Причинилися до того дві обставини: 1) наслідник Константина Констанцій (337—361) виступив зі зброєю і підступом в обороні аріянізму, 2) аріянам вдалося позискати для своєї науки племена мандрівничих народів, що понесли в своїй мандрівці аріянізм далі в Європу і ширили його, переслідуючи криваво правдиву Церкву. Як скоро ширився аріянізм, так ще скоріше згинув. Смерть Констанція, покровителя аріянізму, внутрішні роздори і непорозуміння завдали йому смертного удару. Найперше згинув він в римському царстві, а з часом занепали або перейшли до католицької Церкви і германські племена, заражені аріянізмом. До тих останніх належать: Вестготи, Бургунди, Лянгобарди.

3. По слідам Арія пішов Македоній у відношенні до Св. Духа — третьої Божої Особи. Скликаний в р. 381 собор до Константинополя осудив науку Македонія чи то Пневматомахів (тих, що боряться проти Св. Духа) і додав до слів нікейського собора про Св. Духа «от Отца ісходящаго іже со Отцем і Сином споклянаема і сославима». — Додаток «і Сина» впроваджено щойно на соборі в Толедо 589. р.

4. Христос є правдивий Бог і правдивий чоловік, має тому і Божу і людську природу. Цю правду віри сильно підчеркнула Церква в часі аріянських спорів. Тепер повстало нове питання: В якому відношенні є у Христі Божество і чоловіцтво?

Несторій, від 428 р. патріарх Царгороду, учив (щодо цього питання), що в Ісусі Христі є дві особи і то так, що в Ісусу-чоловіці замешкав Божий Син, немов у святині; Марія породила лише чоловіка, тому не належиться їй ім'я

Богородиця. Ту науку поборював сильно дуже св. Кирило Александрійський. Торжественно осуджено ту науку на третьому вселенському соборі в Ефесі 431. р. Несторіяни є ще нині в Персії під назвою «халдейські християни», як також у південно-західній частині передгангесової Індії під іменем «Християни св. Томи». В недавньому часі прилучилася частина перських несторіян до кат. патріярха в Моссулі.

5. При поборюванні несторіанізму постала нова ересь Євтихія або **монофізитизм**. Євтихій, ігумен монастиря в Константинополі, вчив, що в Христі є лише одна особа і також лише одна природа. Божа і людська природа були в Христі змішані. Ту ересь осудив четвертий вселенський собор у Халкедоні 451 р. Було там присутніх 630 єпископів. Папські легати, що предсідали на соборі, перечитали папський лист Лева I (440—461) щодо науки про дві природи в Христі, а присутні єпископи закликали однодушно: «То є віра Отців, Апостолів і наша; Петро промовив устами Лева».

Рештки монофізитів збереглися до наших часів: в Єгипті під іменем «коптів», в Сирії — «якобітів», «вірменські християни» і абесінці.

Щоб завдати монофізітам остаточного удару, цісар Юстиніян I звелів (527—565) засудити на п'ятому вселенському соборі в Константинополі 553. р. письма: Теодора з Мопсвестії, Теодорета з Киру та Іви з Едесси — як несторіянські.

6. Нарешті, з'являється в тому часі ще одна ересь, саме **монотелети**. Сергій, від 610 р. константинопільський патріярх, учив, що в Христі є справді дві природи, але лише одна воля. Ту ересь засуджено на шостому вселенському соборі в Константинополі 680 р. і торжественно проголошено, що в Христі є дві волі, і відповідно до цього, два окремі діяння: Божі і людські. Монотелетизм заховався був у маронітів аж до XII ст. В тому часі вони злучилися з Римом, і монотелетизм загинув.

В часі, коли на Сході виступали згадані ересі, на Заході розгорілася боротьба з-за питання: відношення Божої ласки до свободної волі людини. Пелягій, британський монах, що на початку V ст. жив у Римі і 410 р. переселився до Картагіни, заперечив первородний гріх і потребу ласки та твердив, що людина родиться на світ у такому стані, в якому був Адам перед гріхом; може, проте, власними силами розуму і волі пізнати добро і його творити без Божої

ласки. Єресь Пелаягія засудив синод у Картагіні і Мілеве 416 р. при сильній співучасті св. Августина, а рішення синоду потвердив папа **Іннокентій I** (401—417).

Марсілійські монахи злагіднили єресь Пелаягія і вчили, що Божої ласки людина потребує, але не до почаття добро-го діла, а для викінчення. Ту науку, що її названо **семіпелаягіянізмом**, засуджено на синоді в Оранжі.

§. 4. Церковні вчителі

1. В часі великої боротьби в обороні правдивої віри основник св. Церкви — Ісус Христос післав святих мужів, великих наукою і чеснотами, що успішно боронили Христову віру і могутньо розвинули церковну науку. По мові писань розрізняємо: грецьких та латинських церковних вчителів.

2. **Св. Атанасій Великий**. Як диякон, був присутній на соборі в Нікеї, де своїми блискучими бесідами став грозою для аріян. В р. 328 стає єпископом родинного міста **Александрії**; тепер проти нього спрямовують аріяни найсильніші наступи. П'ять разів проганяють його з єпископського престолу, однак ніщо не може його відстрашити. В його письменницькій спадщині маємо життя св. **Антонія-пустинника** та багато пастирських листів.

3. Подібно і трьох **каппадокійців**: **Василій Великий**, **Григорій Назіанзський** та **Григорій Нісський**, брат св. **Василія**, поставили собі метою життя поборювати єресь **Арія** і **Македонія**.

Св. Василій Великий одержав вищу освіту в **Константинополі** і **Атенах**. Після довголітніх студій у столиці **Греції**, разом з приятелем **Григорієм Назіанзським**, св. **Василій** в **Сирії** і **Єгипті** запізнався з монашим життям і випрацював **монаші правила**, за якими живуть ще донині оо. **Василіяни**. **Вмирає** як **архієпископ Кесарії Каппадокійської** 379 р.

Грецька (також і **українська Церква**) ще донині відправляє 10 разів до року св. **Літургію** **Василія Вел.**

4. **Св. Йоан Золотоустий**, найкращий проповідник **грецької Церкви**. Вихований в побожності матір'ю **Антузою**, вчився в **Антіохії**, де й став священником 386 р. Проти волі призначений 397 р. **патріярхом Константинополю**, збуджує проти себе гнів цариці **Євдоксії** за свої слова в обороні **Христових законів**. **Проганяють** його 404 р. на заслання, де він **вмирає** 407 р.

5. З західніх церковних вчителів: **Амвросій Медіолянський**, єпископ від 374 р. Це зразок католицького єпископа. Неустрашимо виступає проти аріянки цїсареві Юстини, як також проти «кривавої купелі» цїсаря Теодосія, що її він довершив у Солуні 390 р.

Св. Амвросій причинився до піднесення церковного співу та сам написав прекрасні церковні гімни (Тебе Бога хвалим). Помер 397 р.

6. Св. **Єронім**. Вчився в Римі. Більшу частину життя перебув на Сході; від 386 р. жив у Вифлеємі, де заложив монастир і був його ігуменом аж до смерті 420 р. Св. Єронім є найбільшим ученим на полі біблійних наук. Важливішими його працями є «Коментарі до св. Письма» і латинський переклад св. Письма т. зв. **Вульгата**.

7. Св. **Августин**, син римського сотника. Його матір'ю була св. Моніка. Проповіді св. Амвросія, що їх він голосив у Медіоляні, вплинули на Августина. Він застановився над своїм життям. Після довгої душевної боротьби засадничо змінив своє життя; навернувся до Бога. Вкоротці стає священиком, а з часом і єпископом в Гіппо (Африка). Августин це найглибше думаючий церковний вчитель. Його найважливішими творами є: «Визнання віри» і «Божжа держава». В першому творі він дає свого роду сповідь життя. Другий твір це прекрасний образ Божої управи світом від його сотворення. Августин вмирає як великий святець 430 р.

8. Св. **Лев Великий** (440—461) папа. Своім неустрашимим виступом рятує Італію від Аттіли (452) і Рим перед Гензеріхом (455). За його папського урядування відбувається собор у Халкедоні (451), де читають його лист проти монофізитів.

9. Папа св. **Григорій Великий** (590—604) — це останній з великих церковних учителів. Розуміючи значення германських племен, він приймає до кат. Церкви франків, лонгобардів та вестготів та працює над наверненням англосаксів. Заслужився передусім піднесенням торжественности богослужень і церковного співу. З повною рішучістю боронив він примат римського папи проти візантійського патріярха, що присвоїв собі титул «вселенського патріярха». У відповідь патріярхові назвав себе «слугою Божих слуг», якого титулу папи вживають до нинішнього дня.

§. 5. Про монаше життя

1. Стремління до досконалішого життя завжди було в Церкві актуальне. Вже в перших віках християнства ба-

СЕРЕДНЯ ДОБА (716—1517)

1. Період

Від виступу св. Боніфатія до папи Григорія VII (716—1073)

§. 7. Навернення германських народів

1. Досить рано зазізналися германські племена з Христовою вірою, та не у правдивому, а в аріяньському визнанні. Одинокі франки, яким доля судила відіграти важливу роль, попали до католицької Церкви. Їх король Кльодвіг (481—511), взиваючи Імені правдивого Бога, одержав світлу перемогу над алеманами в боротьбі під Тольбіякумом 496 р. З вдячності за це він прийняв з рук еп. Ремігія разом з 3.000 підданих св. Хрищення. Решта франків пішла його слідами. Навернення Кльодвіга стало вихідною точкою в побороженні аріянізму; рівночасно цей факт дав можливість заснувати першу германсько-християнську державу.

2. Підбиття алеманів під владу франків мало вплив на їх християнізацію. Ок. 500 р. проповідував між ними ірляндець Фрідолін. Ок. 610 р. проповідував там, знов таки ірляндець, Колумбан з 12-ти монахами, між якими був Галлус. Цей останній проповідував в околиці Богезів, над Цюрихським і Боденським озерами.

3. В Баварії і Австрії християнство ширилося з половини V ст. Ширив його св. Северин, що 30 років проповідував між Віднем і Пассав. Апостолом Баварії вважається св. Рупперт, еп. Вормсу; св. еп. Еммеран з Пуатіе заснував монастир у Регенсбургу.

4. Між східними франками працював ірляндець Кіліян. Ок. 685 р. він прийшов до Бюрцбург'у, головного міста герцога Хоцберта. Цей останній навернувся, але коли св. Кіліян ганив його за неморальне життя, цей задав йому мученичу смерть (689) і місійне діло пропало.

5. Над Райном були єпископства вже від IV ст. у Кельні, Майнці, Вормсі, Страсбургу. Всі, однак, терпіли через мандрівки народів. Щойно в часах франконської держави почало християнство наново підноситися. Багато перепон мало християнство над нижнім Райном і в краю фрізів. Апостолом фрізів був св. Вілліброд, англосаксонський священик.

6. Окремі заслуги при поширенні і укріпленні християнства в Німеччині положив св. Боніфатій, тому й дістав ім'я Апостола Німеччини. Одержавши благословення від папи Григорія II, в р. 719 почав діяльність в Обергессені. Коли папа одержав звіт з його діяльності, покликав його до Риму і 722 р. висвятив на єпископа. Тепер св. Боніфатій звернувся до Нідергессену і до Тюрингії. Він збурих святиню Донара і з цього дерева збудував капличку в честь св. Петра. Для допомоги в місіях спровадив з рідного краю мужчин і жінок; учнів придбав в Німеччині. За їхньою допомогою заснував багато монастирів. Нову силу дістали місії св. Боніфатія, коли папа Григорій III призначив його архієпископом і **легатом** на Німеччину. Після повороту з 3-тньої подорожі до Риму 737/38 почав з новим запалом порядкувати Церкву в Німеччині. Заснував багато єпископств; сам став 747 р. архієпископом у Майнці.

На вістку, що частина фрізів відпала від віри, удається до них св. Боніфатій. При уділюванні св. Тайни Миропомазання, на Зелені Свята, святого вбивають 754 р. Його мощі зложено в монастирі Фульда.

7. Зі смертю св. Боніфатія одинокі з німців, саксонці, залишилися ще при поганстві. В той час Карл Великий (768—814) рішився навести їх до християнства і підчинити під свою владу. Однак, щойно в р. 804 деякі саксонські племена наважилися прийняти Христову віру і визнати Франконську владу. Поступово постають на їх землях єпископства та багато монастирів.

8. З наверненням саксів відкрилася для християнства дорога до північних народів. Св. Ансгар навернув шведів і данців. Однак, повне навернення Данії відбулося щойно за часів данського короля Кнута Великого (1014—1035), а повна християнізація Швеції за короля св. Еріка (1160). Норвегія прийняла християнство в 1000 р. в часах панування короля св. Оляфа. Звідси менш-більш у тому ж часі перейшла Христова віра до Ісландії і до Гренляндії.

9. Цілий Схід замешкували поганські слов'янські племена. Перші проби впровадити християнство між слов'янами зроблено на Моравії 799 р. Властивими апостолами слов'ян являються св. **Кирило і Методій**. Св. Кирило (пом. 869) винайшов для слов'ян абетку, переклав на слов'янську мову св. Письмо і церковні богослужбні книги.

В р. 973 основано єпископство в Празі.

Польща прийняла християнство з Чехії. Перше єпископство було в Познані (968).

В Мадярщині проповідував християнство пассавський еп. Пілігрін. Повна християнізація Мадярщини настала за короля св. Стефана (997—1038). Він оснував архієпископство Гран і 10 єпископств. За його заслуги надав йому папа Сильвестер II королівську корону і титул апостольського короля.

Україна черпає відомості про християнство з Візантії. В р. 955 приймає св. Хрищення княгиня св. Ольга. Загальне прийняття християнства настає щойно за її онука св. Володимира Вел. 988 р. (Докладніше гл. Історія українсько-кат. Церкви).

§. 8. Папство і цісарство

1. Коли в р. 754 лонгобарди сплюндрували осередню Італію, папа Стефан II звернувся по допомогу до франків. Франконський король Піпін дав потрібну поміч, а папа з вдячності помазав його на короля франків, давши йому титул патриція Риму. В двох виправах 754 і 756 Піпін змусив короля лонгобардів Айстульфа звернути заняті провінції екзархат Равенни й Пентаполіс. Він подарував ці провінції папі і так заснував **церковну державу**. Коли наслідник Айстульфа Дезідерій наново загрозив Римові, прийшов до Італії Карл Великий, розбив лонгобардів 774 і потвердив за папою Гадріяном I (772—795) даровизну Піпіна.

2. Як римський патрицій, Карл Великий перейняв на себе обов'язок обороняти церковну державу. В часах папи Лева III (795—816) настала ще тісніша злука між папством і франконською державою. В р. 800, в часі Різдва, коли Карл Великий був присутній на богослуженні в соборі в Римі папа поклав йому на голову золоту корону, а нарід закликає: «Богом коронованому цісареві Карлові — многих літ і побіди подай Господи» Цим способом відновлено західно-римське цісарство, що впало було 476 р. Патриціят над Римом і Церквою поширився на охорону цілої Церкви, а влада цісаря прийняла більший авторитет через папське помазання. Звідси й назва: **цісар святої римської імперії**.

За цісаря Карла Великого зацвіло духове життя. З'явилися великі вчені як: Павло дякон, Петро з Пізи, Теодульф і Алькуїн. Повстають школи при монастирях, при катедрах, а навіть при парохіяльних церквах.

3. Наслідники Карла Великого не змогли вдержати цілості великої держави. Вже в часах Людвіка Побожного (814—856) починає тріщати її цілість. За цісаря Льотара I

(823—856) настали братні незгоди, що довели до поділу цісарства. Тоді остаточно відділилася Франція від Німеччини. Розпад цісарства від'ємно вплинув на порядок і дисципліну в Церкві. Після сильної руки папи Ніколая I (858—867) почали італійські шляхотські роди боротьбу за владу над Римом. Зло стало загрозливим, коли вони намагалися, а навіть наставляли на папів своїх кривних чи підлеглих собі людей.

4. Тоді то задумав Оттон I (936—973) привернути силу Церкви з часів Карла Великого. В р. 962. прийняв він у Римі королівську корону. З цим роком не лише відновлено цісарську гідність, але й привязано її до німецьких цісарів. Звідси й пішла назва: Свята римська імперія німецького народу. Але зараз же після від'їзду Оттона з Риму віджили неспокої й розрухи, що тривали з перервами і за його наслідників. Щойно від папи Климента II прийшли для Церкви кращі часи. Він і його наслідники Дамаз II, св. Лев IX, Віктор II і Стефан IX приготували ці реформи, що їх пізніше перевів папа Григорій VII. Щоби вилучити світські впливи при виборі папи, папа Николай II постановив на Лятеранському синоді 1059. р., що в майбутньому папу мають вибирати лише кардинали.

§. 9. Іконоборство і відділення грецької Церкви

1. Щоб ослабити ворогування магомедан, які відкидали всякі образи, видав цісар Лев III Ізаврійський в р. 726 едикт проти почитання образів. Передусім — казалося там — треба усунути образи Святих, мучеників і ангелів. Коли ж на цей розпорядок повстав великий спротив, вийшов новий декрет, що наказував знищення всіх образів Ісуса Христа, Божої Матері і Святих. Почалася боротьба. Гарні й вартісні образи знищено. Гнів цісаря звернувся передусім проти монахів, яких переслідувано за їх сильний спротив. В обороні почитання ікон виступив зокрема сильно св. Іван Дамаскин, останній великий східний церковний письменник. Відпруження прийшло щойно за часів цісареві Ірини. В часах її панування (780—790) відбувся сьомий вселенський собор у Нікеї 787, що приніс рішення про почитання ікон. Ця боротьба скінчилася щойно зі смертю цісаря Теофіля (829—842). Синод у Константинополі 842 потвердив рішення 2-го Нікейського собору з р. 787 і цим справу покінчено в дусі віри католицької Церкви.

2. Іконоборство, оснування церковної держави, що повстала з колишніх візантійських посіlostей, віднова західньо-римського цісарства, викликало ненависть східньо-римського світу. Повстала думка унезалежнити константинопільського патріярха від папи.

Фотій, настановлений цісарем Михайлом III (842—867) проти волі папи на патріярший престіл, мав відіграти сумну роль в Церкві. Коли папа Николай I відмовив Фотієві затвердження, цей останній закинув римській Церкві, що вона неправовірна (неправославна!) бо додала до «Вірую» — «І Сина», чого не було сказано на соборі в Нікеї. Він зірвав зв'язки з Римом і виповів підлеглість папі на синоді в Константинополі 867 р. В тому ж році замордовано цісаря Михайла III.

Щоби привернути єдність, скликано до Константинополя восьмий вселенський собор 869 р. — останній спільний східній і західній Церквам. Одначе спокій не тривав довго. Фотій прийшов другий раз на патріярший престіл. Щойно цісар Лев VI (886—912) усунув його з патріяршого престолу, і заслав до монастиря, де Фотій і помер 891. Одначе зерно незгоди, засіяне Фотієм, жило дальше в грецькій Церкві, і врешті за патріярхату Михайла Керуларія 1054 принесло фатальні для Церкви наслідки, яким на ім'я **роз'єднання**. Спроби з'єдинення, зроблені на вселенських соборах у Ліоні 1274 та у Фльоренції 1439, не увінчалися тривалими успіхами.

2. Період

Від папи Григорія VII до папи Боніфатія VIII (1073—1303)

§. 10. Інвеститура

1. Григорій VII (1073—1085), що був архидияконом при п'яти папах і брав активну участь у різних важних подіях життя Церкви, поставив собі, як папа, за ціль життя обнови́ти Церкву й упорядкувати Боже царство («Цівітас Деї») на землі. З залізною енергією продовжав Він розпочаті його попередниками реформи. Зокрема виповів він боротьбу **симонії** і проступкам проти закону **целібату**. В додатку почав він боротьбу з **інвеститурою**, яка у великій мірі підчиняла єпископів світським людям. На синоді 1075. р. прого-

лосив Григорій VII, що всяке введення духовних у церковні уряди **світськими** людьми недозволене. В рр. 1078 і 1080 поновив він свій розпорядок і загрозив, що коли б щось подібне заіснувало, тоді обі сторони (і той світський, що вводить у церковний уряд, і той духовний, що приймає його з рук світського) підпадуть острій церковній карі.

2. Не звертаючи уваги на папську заборону інвеститури король **Генрих IV** даліше поступав по давньому. Роздавав єпископства й опатства, а коли папа загрозив йому церковним викляттям, приказав **Генрих** своїм єпископам зібратися у Вормсі й Піяченца в р. 1076 і здетронізувати папу. На це відповів папа разом з 110 єпископами, зібраними на синоді, викляттям цісаря **Генриха**, увільнив підданих цісаря від присяги вірності й послуху для нього (1076). Це означало виповідження війни. **Генрих** присмирнів і пішов до Каносси (1077), та це йому не допомогло. Німецькі князі відреклися його і вибрали собі на короля **Рудольфа** зі Швабії. Коли ж **Генрих** загрозив усуненням папи **Григорія** і настановленням нового папи, зібрався знову синод в р. 1080, що признав цісарем **Рудольфа**, а **Генриха** наново викляв і здетронізував. Обурений **Генрих** здетронізував папу. Після того рушив на Рим і після трикратної облоги здобув його в р. 1084.

Папу **Григорія**, що держався ще в одній кріпості, звільнив нормандський князь **Роберт Гвіскард**, — одначе папа не схотів лишитися в Римі. Він виїхав до Салерна, де й помер 1085 р. зі словами: «Я любив правду, а ненавидів несправедливості, тому й вмираю на вигнанні».

3. Боротьба за інвеституру велася даліше й після смерті папи **Григорія VII**, аж до конкордату у Вормсі 1122, за часів папи **Калікста II** (1119—1124). Конкордат потверджено на дев'ятому вселенському соборі, т. зв. **лятеранському** 1123. Цісар признав свободу канонічного вибору папи, а папа згодився на приявність цісаря чи його заступника при виборі папи. Обдарування світськими добрими чи почестями мало відбуватися при дотику скиптра, символу світської влади, а не як дотепер, при дотику перстень й жезла (символа духовної влади).

§. 11. Папство й Гогенштауфн

1. Не минуло й 40 літ від закінчення боротьби за інвеституру, коли вибухла знову довготриваюча боротьба між папством і цісарством. Сповнені думками римських цісарів,

панувати над цілим світом неподільно, забажали Гогенштауффи підчинити собі не тільки всі світські справи, не тільки всі церковні справи, але й самого папу зробити собі підлеглим. Боротьба почалася за цісаря Фридриха I Барбаросси-Рудобородого (1152—1190).

2. Після смерти папи Гадріяна IV (1154—1159) вибрала колегія кардиналів великою більшістю голосів неustraшимого оборонця прав церкви — Ролянда, що прийняв ім'я Александра III (1159—1181). Мала кількість була за кардиналом Октавіаном, за яким був цілою душею цісар Фридрих. Хоч вибір папи Александра був законний, скликав Фридрих синод до Павії 1160 р., на якому примусив єпископів узнати Октавіана, як папу Віктора IV (1159—1164). Цей роздор вдержалося і після смерти Віктора, бо Фридрих настановив після того ще двох інших протипапів, а саме: Пасхаліса III (1164—1168), і Калікста III (1168—1178). Щойно після поразки під Легняно 1176 погодився цісар на Венецький мир 1177; він узяв Александра III законним папою і зобов'язався звернути загарбані церковні маєтки. Щоби скріпити мир, скликав папа Александер III в р. 1179 одинадцятий вселенський собор т. зв. лятеранський третій. Щодо вибору папи постановлено, що тільки цей стає законним папою, за яким голосує 2/3 кардиналів. (Конкляве введено на другому ліонському соборі).

3. Та скоро з'явився новий «камінь предкновенія». Фридрих Барбаросса оженив в р. 1186 свого найстаршого сина Генриха з Констанцією, спадкоємницею сицилійської держави. Цим фактом, що родинними зв'язками злучилися південна Італія з Німеччиною, почулися загрожені папи. Генрихові VI вдалося набути ще деякі посілості від Норманів, але він скоро вмер і не зреалізував своїх плянів. Після його смерти настали для цісарства сумні часи, а саме громадянські війни з причини подвійного вибору цісаря.

4. В тому часі стає папою Іннокентій III (1198—1216), якому припало вивести папство на вершок політичної сили. За його впливом стає цісарем у Німеччині син Генриха VI Фридрих II (1212—1250). Вплив папи збільшився і в інших країнах. Папа виступає то як суддя, то як заступник і покровитель покровджених, то як оборонець народів перед тиранією могутніх. Повага папства досягнула свій вершок на дванадцятому вселенському соборі (4-тому лятеранському) в р. 1215. На ньому обговорено справу хрестоносного походу і видано постанови проти Вальденсів і Альбігенсів (гностики).

5. Фридрих II, вступаючи на трон, обіцяв папі, що організує хрестоносний похід, відступить сицилійську державу своєму синові Конрадові IV і ніколи не буде прилучувати її до німецької корони. Та не зважаючи на те, він запевнив синові поза сицилійською також і німецьку корону, і відложив обіцяний хрестоносний похід до р. 1228. Мир у Сан Германо (1230) приніс на короткий час спокій. Коли ж Фридрих II. почав незабаром дальше порушувати в деспотичний спосіб права й добра Церкви, прийшло знову до завзятої боротьби, яка скінчилася щойно з вимерттям Гогенштауфів. На XIII вселенському соборі в Ліоні 1245. обговорювано, поза іншими справами, також справу боротьби цісаря і «задня зломання присяги і підозріння про ересь» вирішено здетронізувати цісаря. Фридрих II помер 1250 р. розрішений на смертній постелі від церковної кари. Його син, Конрад IV, помер 1254. Зі смертю його внука Конрадіна вимирає (1268) рід Гогенштауфів.

§. 12. Хрестоносні походи й лицарство

1. Від часу зайняття Палестини сельджуцькими турками (1073) були прощі до Святої Землі дуже утруднені, а святі місця підпадали безчеченню й руїні. Тому повстав на Заході плян звільнити св. Землю від невірних. Папа Урбан II (1088—1099) взивав християнство на синодах у Піяченца і Клермон звільнити св. Гріб від невірних. Приявні одноголосно відповіли «Бог так хоче!».

2. Вже в наступному році зібралося велике військо. Проводив ним Готфрід з Буйону. В часі виправи основано християнські князівства в Едессі й Антіохії. Після довгої облоги здобуто в 1099 р. Єрусалим. Готфріда проголошено королем Єрусалиму, але він не прийняв того титулу, згодився тільки на титул «оборонця Господнього Гробу».

3. В р. 1144 впала Едесса знову в руки турків, і через те Єрусалим був загрожений. Тому почався другий хрестоносний похід (1147—1149), до якого дуже заохочував св. Бернард з Клерво. В р. 1147 вирушили на Схід: німецький цісар Конрад III і французький король Людовик VII, але не зважаючи на важкі труди, виправа не вдалася.

4. Після кривавої боротьби під Гаттін (1187) султан Саладін здобув Єрусалим. До занепаду християнського панування в Святій Землі не допустив третій хрестоносний похід (1189—1193). Тоді вирушили на Схід три великі армії: німецька під проводом цісаря Барбаросси, французька під

проводом короля Филипа Августа й англійська під проводом Ришарда Львине Серце. Барбаросса відніс світлу перемогу під Іконієм (1190), однак помер при переправі ріки Салеф у поході на Антіохію. Його смерть спричинила замішання порядку, ослабила відвагу й дисципліну серед воцтва. В р. 1191 здобуто Аккон, однак незгода між полководцями перешкодила в дальших воєнних діях. Перед поворотом доміж заключив Ришард Львине Серце угоду з Салядіном, якою забезпечив за християнами посідання бережжя від Йоппе аж по Тир, свободні прощі до Єрусалиму і завішення зброї на три роки.

5. Старанням папи Іннокентія III зорганізовано новий хрестоносний похід, що мав звернутися проти Єгипту. Однак похід звернено, проти волі папи, на Константинопіль, здобуто його, і основано тут 1204 р. латинське цїсарство, що проїснувало до 1261 р.

6. В р. 1228 підняв Фридрих давно обіцяний хрестоносний похід і виборів переговорами від султана Ель-Каміля зворот Єрусалиму, Вифлеєму і Назарету, як також бережжя від Аккон по Йоппе. Але вже в р. 1244 християни втратили Єрусалим.

7. Ще раз візвав синод у Ліоні 1245 до хрестоносного походу. Св. Людовик IX зібрав велике військо, однак з його виправи на Єгипет (1248), як також на Туніс 1270, нічого путнього не вийшло. В р. 1291 впав Аккон, остання християнська твердиня св. Землі в руки турків.

8. Майже два століття тривали хрестоносні походи; вони є проречистим доказом віри людей того часу. І хоч в остаточному не досягнули вони цілі, всетаки не лишилися без впливу на Захід. Іслам ослаб і його напір на християнські краї здержано. Захід зрозумів свою ціль: ширити й боронити християнську культуру в цілому світі.

9. Додатнім вислідом хрестоносних походів було оснування духовних лицарських **Орденів** на Заході. Після упадку Аккону осідком ордену Йоаннітів став Родос. Коли Солиман II здобув 1522 р. острів Родос, перенеслися Йоанніти на острів Мальта, яку дарував їм цїсар Карло V, і від того часу називалися **Мальтанським Орденем**. В р. 1815 передадо Мальту англійцям. Добра Мальтанців перенесено до Риму і до Австрії. Одяг мальтанців: чорний плащ з білим восьмикутним хрестом.

Темпларії вибрали собі, після упадку Аккону, за осідок острів Кипр. Папа Климентій V розв'язав цей орден на XV вселенському соборі у Вієнні 1312.

Німецький орден піднявся на вернення східньої Пруссії та довершив цього діла продовж 50-ти років. Після упадку Аккону і св. Землі став головним осідком ордену Марієнбург. 1309 р. Великий майстер того ордену, Альбрехт фон Бранденбург, прийняв 1525 р. лютеранізм і перетворив орден на світське князівство. Лицарі ордену, що остали вірні катол. Церкві, перенесли свій осідок до Маргенштайну. Їхній одяг: білий плащ з чорним хрестом.

§. 13. Релігійні чини

1. Правила св. Венедикта поширилися по цілій Західній Європі і принесли велике благословення для культури людства. Від XII ст. починаючи, повстало багато монаших згромаджень, що досягли великих успіхів.

2. До найстарших і найславніших належать Картузи, основані 1084 р. св. Бруном з Кельну. Це найгостріший чин у Церкві, що полягає на самотньому житті.

3. Чин Цистерсів оснував в р. 1098 Венедиктинець Роберт де Модем. Свій розквіт завдячує чин св. Бернгардові (пом. 1153).

4. Св. Домінік Гуцман, еспанець, пробував проповідку і добрим прикладом самовідречення навести альбігенців. Він згромадив до Тулузи учнів і оснував 1215 чин Домініканів (проповідники). Вже на початку XIV ст. числив цей чин 562 монастирів і 21 провінцій. Визначнішими людьми того чина були: св. Альберт Великий і славний своєю «Сумма теологіє» св. Тома з Аквіну.

4. Св. Франц з Ассізі, син багатого купця, замість продовжати діло свого батька, перебувши тяжку недугу, зібрав собі учнів і оснував з ними чин «Убогих братів». Повним зреченням земських діб стали вони вільними від клопотів і, як убогі, злагоджували боротьбу між багатими й бідними.

В р. 1212. оснувала св. Кляра з Ассізі, на підставі правил св. Франца, жіночий монастир (т. зв. «другий чин»). Коли ж запал до монашого життя був такий великий, що навіть жонаті люди хотіли туди вступати, оснував св. Франц «третій чин» для тих, що хоч живуть на світі, однак хочуть жити монашим життям. При кінці життя дістав св. Франц Христові рани (стигми) і помер у великій святості в 1226 р. Три роки після його смерті Церква проголосила Франца святим. З чина Францісканів вийшли

такі світочі Христової Церкви, як Александер з Галес, св. Бонавентура і Дунс Скот.

5. Чин Кармелітів (від осідку на горі Кармель) оснував Бернгольд з Калябрії 1156 р. Цей чин знаний з почитання Пр. Диви Марії т. зв. Скапуліром (платок на шию).

3. Період

Від папи Боніфатія VIII до великої західньої схизми

(1303—1517)

§. 14. Вавилонська неволя папів (1309—1377)

Велика західня схизма (1378—1417)

1. В р. 1294 став папою Боніфатій VIII (1294—1303). Його головним завданням було погодити християнських князів і zorganizувати хрестоносний похід. Одначе в короткому часі папа сам попав у спір з королем Франції Филипом IV. Цей король дозволяв собі на невідповідне трактування Церкви і папа загрозив йому баніцією. Рівночасно видав славну буллу «Унам санктам», в якій довів аргументами, що як тіло є нижче духа і йому уступає та є йому підлегле, так і світська влада супроти духовної є на становищі тіла у відношенні до душі.

Филип IV. наказав своїому канцлерові напасти на папу, ув'язнити його і всадити до в'язниці в Анані. Після 3-ох днів звільнили мешканці міста папу, він вернувся до Риму, одначе скоро помер, бо вже 11. X. 1303.

2. Другий наслідник папи Боніфатія, папа Климентій V (1305—1314), передше архієпископ Бордо, попав в таку залежність від французького короля, що переніс папську столицю з Риму до Авініону (1309). Тут резидували папи майже 70 літ. Ця **авініонська неволя** мала для папства й Церкви дуже погані наслідки. Окружений французами, не маючи навіть сили спротивитися, почав папа переставати бути батьком народів, а ставати батьком французів.

3. Після смерти Генриха VII вибрали німецькі князі цісарем Німеччини Людвика Баварського, а середні верстви Фридриха Гарного. Це знову довело до боротьби між цісарством і папством. Папа Іван XXII, наслідник Климентія V, заявив, що вразі спору про законність вибору цісаря рішає папа. Коли ж Людвик відкинув таке твердження папи, обложено його баніцією і проголошено його детронізацію.

Людвик прийняв корону не з рук папи, а з рук римського сенатора Шіярра Кольонна, і назначив **протипапу** **Николая V**. В часах папи Венедикта XII, наслідника Івана XXII, виглядало, що дійде до порозуміння папи з Людвиком, однак цьому перешкодив французький король. Тимчасом німецькі князі на своєму зібранні в Рейнс 1338 вирішили, що Людвик дістав повноту влади на підставі вибору більшостю, і тому інших ознак, що він дістає владу, йому не потрібно. Та ці дуже добрі взаємини між Людвиком і німецькими князями-курфюрстами попсувалися, коли цїсар почав ставити все вищі вимоги на удержання свого двора. Людвик помер 1347 р.

Папа Григорій XI (1370—1378) переніс врешті 1377 папську столицю назад до Риму, але не до Лятерану, де була передше, а до Ватикану. Наслідком авініонської неволі була 40-літня **схизма**. За Урбана, наслідника папи Григорія XI, поставила частина кардиналів протипапу, який переніс папську столицю знову до Авініону. Такий стан тривав тридцять літ. Після смерти одного чи другого папи одні чи другі кардинали вибирали наслідників. Врешті з'єдналися обі колегії кардиналів в Ліворні і скликали спільний синод до Пізи на рік 1409. Цей синод усунув обох урядуючих папів і вибрав Александра V. Після його смерти став папою Іван XXIII в р. 1410. Однак тому, що оба усунені папи мали ще своїх прихильників і не уступили, настав час, що було аж **трьох папів**.

5. Щойно собор у Констанції (1414—1418) покінчив з тим станом. Законний папа Григорій XII добровільно зре-зигнував, обох інших, себто: Івана XXIII і Венедикта XII, здетронізовано силою, і вибрано папою Мартин V. (1417—1431). Цей завів порядок у Римі і єдність у Церкві. Тим способом покінчено кризу, найтемнішу сторінку історії Церкви. Однак це не залишилося без від'єдних наслідків для Церкви. Повстало замішання і непорядок. Повага папства була захитана. Тягарі, накладані для удержання дворів двох папів, знеохотили вірних. Однак найгіршим наслідком було те, що виробилося на практиці переконання, на-че б собор був понад папою, понад головою Церкви.

§. 15. Змагання до реформи при кінці середновіччя

1. Починаючи XV ст. ставала потреба реформи загальною. Багато бачило причини занепаду не в людях, а в науці

Церкви, тому й були намагання зреформувати Христову науку. До таких людей належали Вікліф і Гус; вони стають предтечами великого розламу, що відбувся в XVI ст.

Іван Вікліф (пом. 1384) професор теології в Оксфорді, відмовив Церкві права на посідання дібр, заперечив походження церковної єрархії від Христа і здефінував Церкву як громаду наперед **призначених** до спасення. Він впевняв також, що джерелом об'явлення є виключно св. Письмо, відкидаючи тим самим Передання. Заперечував також Пересестствлення в часі Літургії.

Його великим приклонником став Іван Гус, професор університету у Празі. Він рішив використати напружені взаємини між німцями й чехами для задуманої реформації. Гуса візвано на собор до Констанції. Тому, що він не згодився відкликати ложної науки, його виклято, передано військовій владі і, по тодішньому карному світському праву, спалено на кострі (1415). Приклонники Гуса в Чехії почали релігійну війну. Їхнім зовнішнім символом було вживання св. Причастя вірних також під видом вина (калікстични), а не як у латинській Церкві, лише під видом хліба. Понад 20 літ тривала боротьба, аж врешті скінчилася 1434 тим, що їм дозволено вживати до св. Причастя вірних також **чапші** і причащати під **обома** видами (утраквісти).

2. Констанцький собор вирішив, що скрізь мають бути скликані провінціональні собори, на яких мається перевести в життя постанови з Констанції. В р. 1431 скликано собор до Базилеї. Та тут прийнято хибну засаду, що собор стоїть понад папою. Тому папа Євген IV (1431—1447), наслідник папи Мартина V, уневажнив всі постанови того собору і скликав унійний собор до Феррари 1438, який перенесено 1439 р. до Фльорентії. На ньому взяли участь грецький патріарх і грецький цісар. Дійшло до унії, яка не тривала довго, бо в р. 1453 упав в руки турків **Константинополь**, а тим самим і єдність з західньою Церквою була знов зірвана.

3. Після Євгена IV став папою Николай V (1447—1455), великий покровитель науки й мистецтва, основник ватиканської бібліотеки.

4. З упадком східно-римського цісарства повстала небезпека **турецької** загрози для Західньої Європи. І як передше ціллю папів було зорганізувати хрестоносні походи проти ісламу, так тепер повстала потреба обороняти перед тим же ісламом християнську віру й культуру. Одначе незгода між західньо-європейськими народами і сварки між християнськими князями не дозволили здійснити тих пля-

нів. В додатку заінтересування папів **ренесансом** відсунуло плян церковної реформи на дальшу чергу. Вправді папа Юліян II (1503—1513), що почав будову церкви св. Петра в Римі (1506), по плянам Браманта, скликав XVIII-тий вселенський собор, т. зв. п'ятий Лятеранський (1512—1517), одначе його реформи не перейшли в життя.

5. Коли ж тепер вибух бунт проти Церкви, вона не була до нього приготсвана. Єпископства стали в тому часі домами шляхти, деякі єпископи були більше світськими панами, як єпископами; маючи багато дієцезій, не були в силі обняти духовним наглядом всієї пастви. В багатьох монастирях занепавав чернечий запал. У народі панувало невдоволення, спричинене гуманізмом.

Н О В І Ч А С И

(від 1517 до нині)

1. Період

Від виступу Лютра до великої французької революції

(1517—1789)

§. 16. Лютер і реформація

1. Мартин Лютер, уроджений 1483 р., студіював в Магдебурзі та в Ерфурті. Нагла смерть його приятеля поділлала на нього так, що він вступив до монастиря Августинів в Ерфурті в р. 1505. Вже 1507 стає священником, а в р. 1508 професором новооснованого університету у Віттенберзі. Коли ж покутничі діла не давали йому задоволення душі, «думався» він, що добрі діла взагалі не потрібні до осягнення неба, а вистарчить лише **сама віра**. Розумів її як сильне довіря до заслуг Ісуса Христа — і це мало вистарчати до спасення. Ця наука, що стала основою нової «віри», нуртувала у Лютра від 1515 р. Її доповнив вкінці сам Лютер запереченням свободної волі людини.

2. Папа Лев X (1513—1521) проголосив повний відпуст для тих, що після щирої Сповіді і прийняття св. Причастя зложать довільний даток на продовження будови собору св. Петра в Римі. Цей розпорядок папи проголосив в Німеччині Архієпископ з Майнцу й Магдебургу, Альбрехт Бранденбурський. На його доручення мав проголосити про цей

відпуст і його пояснити в Саксонії вчений Домініканин Іван Тецель. Коли він у своїй подорожі по Саксонії зблизився до Віттенбергу, прибив Лютер у навечеря Всіх Святих 1517 р. на дверях замкової церкви своїх 95 тез у справі проголошеного відпусту.

3. Тези Лютра викликали велике замішання. Коли про цей протицерковний виступ Лютра, католицького манаха, дійшла вістка до Риму, візвано його, щоб оправдався. Одначе Лютер добився за допомогою курфюрста Фридриха Саксонського згоди папи, щоби його переслухав в Авгсбурзі кардинал Кастан. Після диспути з Кастаном відмовився Лютер відкликати свої тези щодо «відпустів і оправдань» і відкликався зразу до папи, а опісля до вселенського собора. Друга диспута переведена між Лютром і др-ом Еком, не лише не довела до розв'язання чи хоч злагіднення справи, але ще загострила, а Лютра ще більше віддалила від науки катол. Церкви. Теологічні факультети в Кельні й Лювені опрокинули письма Лютра. В половині 1520 р. папа Лев X видав буллу, якою осудив твердження Лютра як еретичні і загрозив йому клятвою, якщо цей до 60 днів не відкликє своєї науки. Лютер назвав буллу «антихристовою» і спалив її коло брами міста Віттенберг 10. XII. 1520 р. Папа кинув на нього і його прихильників клятву.

4. Коли Карло V скликав в 1521 р. перший сойм до Вормсу, закликав сюди і Лютра, даючи йому запевнення особистої свободи й безпеки. Коли ж Лютер відмовився й тут відкликати свою науку, сойм проголосив на нього баніцію і наказав спалити його письма. Щоби не допустити до ув'язнення і покарання Лютра, заінсценізував опікун Лютра, електор саксонський Фридрих, ще перед проголошенням баніції, схоплення та укритв його на замку Вартбурзі. В тому часі слідом університетів кольонського і льованського виступили проти Лютра університет парижський, а в Англії король Генрих VIII.

В замку Вартбурзі почав Лютер перекладати на німецьку мову Біблію. Це діло продовжав опісля аж до 1534 р. 1522 перервав він працю, щоби успокоїти «революцію», що вибухла внаслідок його гасел. Революція полягала на цьому, що духовні почали женитися, в Віттенберзі знесено Літургію як «балвохвальство», нищено образи, заведено Причастя під двома видами, без посту й сповіді. В додатку з'явилися два новатори, що відкинули хрищення дітей, наказали христити дорослих, перехрищували своїх прихильників, проголосили ручну працю обов'язком кожного

християнина й ін. Та не мав вже Лютер сили здержати хвилі гріха; коли хотів остати собою, мусів плисти за хвилею. Це він і зробив. Не лише похвалив женитьбу духовних але й сам, скинувши у грудні 1524 р. габіт, оженився 1525 з Катериною Бора, що втікла з монастиря Цистерсєк.

3. Іншою причиною, що дуже непокоїла Лютра, була «хлєпська війна», що вибухла 1524 на тлі його реформації. Кінець XV і початок XVI ст. був повний невдоволення селянства з причини тягарів, що їх на них накладано. Щоби себе боронити, почало селянство гуртуватися в «Ходакові союзи» а «Євангелія» Лютра додала оливи. Настала революція, що перейшла через цілу Німеччину. Зверталася вона і проти світських і проти духовних. Проводили нею передусім духовні, що відпали від Церкви. Домагання селян містилися в 12 артикулах, що були мішаниною соціально-релігійних домагань. Ці артикули переслано Лютрові до апробати, та Лютер замість апробати, написав «напiмнення до спокою». Та не письмо Лютра, але регулярна армія положила кінець революції. Бачучи величезне замішання, що повстало внаслідок реформ, Лютер, відмовивши влади Церкви, мусів передати її світським людям. Електори радо на це пішли, бо до їх посіlostей долучено єпископські й монастирські добра. «Правдиву» підставу до «реформації» знайдено щойно на соймі в Спiрі 1526 р. Тут рішено, що кожний з німецьких панів і управи міст мають у справах віри, до часу скликання вселєнського собору, так поступати, щоби кожної хвилини могли здати перед Богом і цісарем рахунок. Були це народини т. зв. **юс реформанді**, що полягало на праві влади рішати про віру підданих.

Це рішення використало дуже багато німецьких князів і не тільки в себе насильно повпроваджували лютеранізм, але й в краях католицьких князів намагалися це зробити, і то насильно. Це довело до згуртування вірних катол. Церкви князів; вони рішили на новому соймі в Спiрі 1529:

1. відкликати постанови попереднього сойму,
2. не впроваджувати дальше новаторства,
3. в краях, вже лютеранських, дозволити на відправу Літургії. Лютерани внесли проти цієї ухвали протест і відси їх назва **«протестанти»**.

6. Після закінчення війни з Францією недавно коронований цісар Карло V скликав на 1530 сойм до Авґсбурґа. Тут лютерани предложили цісареві й католикам своє «визнання віри», яке по їх думці мало стати підставою до згоди. Його уложив Меланхтон. Та наради й розмови не дове-

ли до згоди з причини неуступчивости Лютра й князів. Цісар, щоби рішити справу, наказав протестантам держатися **вормського декрету**, віддати загарбані церковні добра і вернутися до католи. Церкви. На таке рішення заклали лютерани «шмалькальдський союз» для охорони своїх інтересів. Щоб уникнути роздоріє в народі, заключив цісар з протестантами релігійний мир у Нюрнберзі 1532, відкликуючи рішення з Авгсбургу. Релігійне життя мало від тепер плисти обома руслами спокійно, аж до часу скликання вселенського собору. Одначе лютерани не додержали умови. Організувалися даліше і приймали даліші особи і громади до лютеранізму. Зломання нюрнберзьких постанов приревнувало цісаря виступити проти «союзу». Прийшло до рішучої битви коло Мільбергу 1547, в якій цісар Карло побідив противників і взяв до неволі головних проводирів, Филипа Гесського та Івана Саксонського. Одначе ця перемога була без наслідків. Протестанти почали кликати на поміч сусідніх володарів і неспокої тривали даліше. Знеохочений цісар не хотів більше з протестантами переговорювати і ту справу передав своєму братові Фердинандові, наступникові на цісарському троні (под. 1564).

В імені цісаря заключив Фердинанд з протестантами релігійний мир в Авгсбурзі 1555, що остаточно розділив німецький нарід на два релігійні табори. Рішено там чотири головні точки:

1. оба визнання, католицьке і протестантське, користуються однаковою свободою віри й обрядів;

2. церковні маєтки, заняті протестантами перед пассавським договором 1552, можуть остати при них;

3. в поодиноких князівствах рішає про віру князь, а не піддані («куюс регію, еюс релігію»). Коли ж хто з підданих не годиться з думкою князя, може емігрувати.

4. Духовні зверхники, що покидають католицизм, траплять церковні уряди й достоїнства, які мали. («юс резерватум» або «резерватум екклесіастікум»).

7. Третя і четверта точка стали каменем далшої незгоди й воен. Протестанти не вдовольнилися своїм станом посідання. Вкоротці після 1555 р. пропали для Церкви Архієпископства Магдебург і Бремен разом з 12-ти єпископствами. В р. 1570 більше, як половина Німеччини, була протестантська.

Коли ж баварський і австрійський князі покористувалися правом точки 3-тньої і завели у своїх князівствах католицизм, викликали проти себе негодування протестантів,

що степенувалося і дійшло аж до 30-літньої війни (1618—1648), яка сильно виснажила Німеччину. Щойно Вестфальський мир 1648 положив кінець безконечній релігійній війні.

Рішення авсбурського мира відновлено. Роком, що рішав про посідання церковних дібр, прийнято 1624 рік. Що до цього року забрано від Церкви, — стало законним. Папа Іннокентій X протестував проти Вестфальського мира, але без успіхів.

§. 17. Реформація поза Німеччиною

1. Реформація Лютра не обмежилася до самої Німеччини. Ще за життя Лютра (пом. 1546) вийшла вона поза границі його батьківщини. Підступом і насильством заведено протестантизм у **Данії й Норвегії** в рр. 1520—1536. Також вдерся він до Ісландії 1580, не зважаючи на довголітній спір єпископа й народу.

2. У Швейцарії почав, майже рівночасно з Лютром, боротьбу проти папи і єпископів, проти celibату й відпусту Ульрих Цвінглі. Тому, що він приймав Тайну Вечеру як символ Тіла і Крови Христової, а не як реальну присутність, почався між ним і Лютром завзятий спір (бо Лютер приймав дійсну присутність у моменті спожиття). Цвінглі згинув 1531 в боротьбі проти своїх крайн-католиків.

3. Релігійне новаторство впроваджував в Женеві Іван Кальвін. По його науці Бог призначив частину людей до неба, а частину до пекла. Призначеним до неба не пошкодить ніюдин гріх, а призначеним до пекла не допоможе жодне добре діло, жодна чеснота. Призначений до неба дістає у св. Причастю силу Тіла і Крови Христової, а не Тіло і Кров.

Кальвінізм скоро поширився у Франції. Його прихильників названо **Гугенотами**. Вкоротці зросли вони до великої сили і тоді прийшло до великої релігійної боротьби, яка покінчилася щойно нантейським едиктом 1598 р. Цим едиктом надано Гугенотам рівні права з катол. Церквою. В р. 1685 зніс Людовик XIV нантейський едикт, внаслідок чого багато гугенотів опустило край.

4. В Нідерляндії причинилося до поширення кальвінізму невдоволення з еспанського панування. В р. 1581 відірвалося від Еспанії 7 північних провінцій (нинішня Голандія) і піднесли кальвінізм до державної релігії. Південна Нідерляндія (сьогоднішня Бельгія) остала вірна еспанському престолові й католицькій вірі.

5. Англію довів до відірвання від католицької Церкви король Генрих VIII (1509—1547). Коли наука Лютра дісталася до Англії, король Генрих VIII виступив проти неї власним письмом і дістав від папи титул «оборонця віри» («дефензор фідеї»). Але його пристрасті довели його до розламу з Римом. Щоби могли оженитися з дамою двору, Анною Болейн, зажадав він від папи розв'язання свого законного подружжя з Катериною Арагонською. Це подружжя тривало вже 17 літ. Папа не згодився, а король наказав духовенству і парламентові признати його головою англійської Церкви. Всі вірні мусіли признати супремат короля і зложити присягу на вірність. Багато не згодилося і понесло смерть; між ними, кардинал Іван Фішер і вчений канцлер Тома Морус. Їх обох проголосив папа Лев XIII 1886 р. святими.

За Едварда VI (1547—1553) заведено в Англії кальвінізм. За Марії Побожної (1553—1588) привернено в Англії католицизм. Однак Марія скоро померла, а на її місце прийшла Єлисавета (1588—1603), донька Анни Болейн, яка знову привернула кальвінізм. Зорганізована нею «висока церква» є по науці кальвіністична, а по обряду католицька. Строгі кальвіністи (пресвітеріяни) знайшли в англійській Церкві ще «багато» католицького і домагалися усунення вже англійського єпископства, священства і дияконства. Коли цього не виконано, відділилися від державної «віри» і дістали назву **пуритани**. Католицька Церква внаслідок драконських законів майже зникла в Англії.

6. В Шотландії впровадив кальвінізм в р. 1560 Іван Нокс, учень і приятель Кальвіна. Церковні Богослуження заборонено під карою смерті. Католичка королева Марія Стюарт мусіла відказатися трону і втекла до Англії, де сподівалася знайти поміч, та замість помочі знайшла ув'язнення і смерть 1587 р.

7. В Ірландії заведено англійську державну релігію в р. 1603. Однак нарід остав вірний католицькій Церкві. За це забрано ірландцям їхній край, а їх лишено лише як наємників на їх же такі землі. Через зубожіння й еміграцію впало число мешканців до половини.

Так то ідея середньовіччя: одна віра, один папа і один цісар — пропала. Християнська спільнота народів розірвалася; до національних антагонізмів долучилися ще й релігійні та знову стали причинами дальших неспокоїв і воєн.

§. 18. Церковні реформи

1. Застрашаючі наслідки протестантизму та його відломів: цвинглінізму й кальвінізму дали почин до рішення перевести фактичну переорганізацію церковного життя, що й сталося на 19-тому вселенському соборі в Триденті (1545—1563). Рішення прийнято на 25-ти головних сесіях. Декрети реформ стосуються до: виховання клиру, до складання манаших обітів, до обсади духовних урядів, закінчення подруж, і інше. Собор доручив також нове видання св. Письма, Єрейського молитвослова, Службника, уложення катихизму для вжитку проповідників. Зладжено індекс-спис заборонених до читання книжок, щоби перестерігати християн перед злою лектурою.

2. Протестанти, хоч все передше «чекали» на собор, тепер на запрошення не з'явилися в Римі. А Лютер у додатку написав перед смертю письмо «Проти папства в Римі, заложеного сатаною».

3. Перевести в життя тридентські декрети допомогли тодішнім папам: св. Пієві V (1566—1572), Григорієві XII (1572—1585), Сикстові V (1585—1590) — визначні єпископи на своїх провінціональних соборах.

4. Велику поміч у внутрішньому відродженні й поширенні католицької віри знайшла Церква в чині ОО. Єзуїтів (Ісусовців).

Основником Чина ОО. Єзуїтів був св. Ігнатій Льойоля. Уродився він у баскійській провінції в р. 1491. Ранений при облозі Пампельони 1521, рішився на ложі недуги віддатися, якщо виздоровіє, місійній службі під Іменем Ісуса. Коли виздоровів, пішов у печеру біля Манреза в провінції Барцельона і тут написав славний твір п. з. «Духовні вправи». В Барцельоні навчився латинської мови, і виїхав до високої школи в Парижі. Разом зі 6-ти своїми приятелями зложив у церкві на Монмартр у Парижі 1534 р. обіт, що після закінчення студій усі віддадуться службі навернення поган на християнство. Це були народини Чина ОО. Ісусовців, що потвердив у р. 1540 папа Павло III. Чин поширився скоро по цілій Європі. Першим німцем, що вступив до чина ОО. Ісусовців, був Петро Канізій, що уложив знаний катихизм. Від початку XVI ст. діяльність ОО. Ісусовців поширилася по цілому світі. Окрасою чина стали: Альойзій Гонцага, Станислав Костка, Іван Берхман. (пом. 1591, 1568, 1525). Вже на початках почали вороги Церкви боротьбу проти Чина. В Португалії оскаржено Ісусовців у змові проти ко-

роля, та усунено їх і з Португалії і з її кольоній. Дуже сильно переслідувано Чин у Франції в р. 1764 та в Еспанії й Неаполі 1767. Для спокою зніс папа Климентій XIV під натиском Бурбонів Чин ОО. Ісусовців у цілій Церкві в р. 1773. Папа Пій VII відновив його знову в р. 1814.

5. Побіч ОО. Ісусовців з'явилися в часі реформації ще й інші чини, що принесли багато добра св. Церкві. Відломом — у позитивному розумінні — Францісканів стали в р. 1528 Капуцини. В р. 1540 оснував св. Іван від Бога в Гренаді шпиталь, де по геройському віддався на службу й опіку хворим. За його прикладом послідували інші і в р. 1570 повстав чин «Милосердних братів». Св. Вінкентій а Павльо оснував в р. 1632 місійну конгрегацію т. зв. «лазаристів»; він оснував згромадження «Милосердних сестер». Св. Филип Нері (пом. 1595) є основником «Ораторіянів», згромадження духовних і світських, що не складаючи обітів і не живучи в монастирях, служили спасенню душ. Св. Франц Салезій (пом. 1622) оснував чин Салезіян під покровом «Відвідин Марією св. Єлисавети». Його книжку «Фільотея» переложено на всі світові мови. Св. Тереса (пом. 1582) зреформувала чин Кармелітів. Св. Ангела Меріція (пом. 1540) оснувала чин Уршулянок, що занявся вихованням дівочої молоді.

6. В новіших часах повстали, побіч інших менших, ще два великі чини: Цистерси, яких основником є Ле Ботгілліє де Рансе (пом. 1700), та Редemptористи, основані св. Альфонсом Лігурі. Перші жили в дуже острих правилах праці, повній здержності від м'яса та повній мовчанці, другі — за цілє життя прийняли місії.

7. Такто відновлено життя Церкви після тридентського собора. Одначе Церква на цьому не заперестала. Щоби надолужити втрату в Європі, почала місіями збільшувати Христове стадо народами поза Європою.

Апостолом східньої Азії став св. Франц Ксаверій, що працював в Індії, в Гоа, на Цейлоні, Малякка і на Моллюцьких островах. Опісля положив Він основи християнства в Японії. В переїзді до Китаю помер св. Франц 1522. Діло святого продовжують члени його чина. В р. 1596 настає в Японії переслідування християн, що з перервами триває 50 літ. Хоч японські християни держаться гідно — (японські мученики) одначе внаслідок сильних переслідувань християнство тут майже загибає. Протихристиянські закони знесено в Японії в р. 1873. В р. 1891 основано в Токіо Архієпископство.

8. До Китаю дісталось християнство в р. 1600 завдяки трьом Ісусовцям, що як вчені математики й астрономи мали тут великий вплив. Були це: італієць Матей Річчі, німець — Адам Шаль та нідерляндець Фердинанд Бербіст. Від р. 1700 здержався зріст християнства в Китаю з причини ненависти китайців до чужинців. Ще в р. 1900 лилася в Китаю християнська кров. Сьогодні працює в Китаю 10 місійних осередків.

9. Незабаром після відкриття Америки шукали християнські місіонарі можливостей засіяти зерно Христової науки й там. Між ними визначився єпископ Ляс Казас (пом. 1566), що стояв в обороні туземців перед еспанським тиранством. Як Ляс Казас посвятив своє життя американським індіанцям, так Петро Клявер нещасним поневоленим неграм. У Парагваю оснували Ісусовці індіанську республіку, яка процвітала аж до розв'язання Чина.

10. В Америці почали працювати місіонарі з добрим вислідом щойно від р. 1850. У східній Африці працювали Венедиктини; в південній Африці — ченці «Непорочного Зачаття» й Салезіяни.

11. Щоби зцентралізувати місійну працю, оснував р. 1622 папа Григорій XV «Конгрегацію поширення віри» («де пропаганда фіде»). Разом з цим основано семинар, де виховувалися з різних національностей ті, що хотіли посвятитися місіям. Щоби піддержати місійну працю, оснувалося на світі багато товариств, що спомагали її морально й матеріально.

2. Період

Від французької революції (1789) до сьогодні

§. 19. Ворожі Церкві напрями нових часів

1. Реформація захитала церковним авторитетом і дала підставу до свobodного пояснювання св. Письма. Дійшло врешті до того, що почато вважати св. Письмо й Боже Об'явлення за непотрібне; натомість почато оснoвувати релігію на самому розумі. Це був т. зв. деїзм. З'явився він у XVII ст. в Англії, опісля проявився у французьких Енциклопедистів (Вольтер, 1694—1778).

2. У Франції ширився Янсенізм, відлом кальвінізму. Янсеній (1585—1638), єпископ з Іперн, учив, що Христос

не вмер за тих, що мають бути прокляті. Своєю наукою відтягнув багатьох від Церкви. Коли Людвиг XIV прогнав янсеністів з Франції, знайшли вони собі захист у Голландії, де оснували схизматичну громаду під назвою «Утрехтська Церква».

3. Дуже шкідливим для Франції релігійним напрямком був Галліканізм, що хотів обмежити папську владу і по змозі унезалежнити якнайбільше Францію від впливу папи. Цей напрямок був вже здавна у Франції та не мав реалізатора. Став ним король Людвиг XIV. Зібрав він прихильних собі 34-ох єпископів на з'їзд, на якому єп. Боссе уложив Деклярацію, яку й прийнято. Головніші точки деклярації такі:

1. ані св. Петро, ані його наслідники не мають жодної влади над королем у дочасних справах і держава є зовсім незалежна від Церкви.

2. Собор є понад папою;

3. папська влада є обмежена церковним правом, а у Франції ще й галліканськими звичаями;

4. рішення папи, навіть у справах віри, є непоминальними щойно тоді, коли згодиться на них ціла Церква.

Папа відкинув деклярацію, покарав церковними карами єпископів, а також кинув клятву на короля. Людвиг XIV не думав, що Апостольська Столиця стоятиме так твердо, тож почав завертати. Врешті 1693 повідомив папу Іннокентія XII, що він зніс обов'язок придержуватися «галліканських правил». Галліканізм, як наука, скоро завмер, хоч у Франції держався на практиці ще довго.

4. В Німеччині видав Николай фон Гонтгайм, єпископ з Тріру під іменем Феброній в р. 1763 твір, в якому пропагував засади галліканізму.

В Австрії почав цісар Йосиф II (1780—1790), після смерти своєї матери, Марії Тереси, впроваджувати в життя засади галліканізму. Передусім оголосив, що всякі розпорядки папи мусять для правосильності дістати його згоду («пляцет»); зніс контемплативні монастирі, а створив лише «братство діяльної любови ближнього»; замкнув єпископські Семинарії, а створив 10 Генеральних Семинарій, де мали виховуватися кандидати духовенства по думці цісаря (в «Йосифинському» дусі). Навіть відвідини цісаря папою Пієм VI у Відні 1782 не змогли змінити настановлення цісаря. Воно залишилося в Австрії до упадку цісарства.

Бельгія, яка до часу Йосифа II належала до Австрії, обурена поступуванням цісаря, зробила повстання і відір-

валася від Австрії 1789, а її король Леопольд II, повернувшись у Бельгії церковний стан з передчасів Йосифа II.

5. Внаслідок діяльності енциклопедистів, а зокрема Вольтера, йшли вищі, а за ними і нижчі, верстви Франції з кожним роком все більше до невірства й морального упадку. В додатку наслідком недбалства в адміністрації королівського двора, через зріст тягарів на населення, почав нарід ненавидіти короля. Це все довело до страшних заворушень, що в історії носять назву французької революції. Безпосередньою причиною революції був голод у Франції зимою в р. 1788/89. Людовик XIV скликав тоді для рятування держави збори 3-ох станів: духовенства, шляхти й середнього стану міщанства. Те останнє у подвійному числі. До середнього стану прилучилися деякі зі шляхти й багаті з духовенства так, що нижчі верстви мали абсолютну більшість. Вони проголосили себе зразу «народним зібранням», а за кілька днів «законодатним».

Щоб оздоровити економіку Франції вирішено: передати все церковне добро до розпорядимости народу, знесено обіти монастирських чинів і впроваджено т. зв. «Цивільну конституцію духовенства». На підставі тієї конституції — єпископів і парохів мав вибирати нарід на зібраннях; знесено юрисдикцію папи; зредуковано кількість єпископств з 136 на 83.

З днем 1. X. 1791 почало свою діяльність нове зібрання т. зв. «Законодатне» (легіслятивне). Воно зажадало від духовенства зложення присяги на цивільну конституцію; коли ж який духовний відмовлявся, йшов на вигнання або гинув. У вересні 1792 оголошено Францію республікою, страчено короля Людовика XIV. Настав час т. зв. Конвенту (1792—1795), що завів найстрашніший (підчас революції) терор. Нищено тоді все, що нагадувало Бога. Церкви безчещено й рабовано; усунено релігію, натомість впроваджено культ розуму; знесено неділю, впроваджено 10-тий день як відпочинковий. Терором проводили: Робесп'єр, Дантон і Мара. Щойно з упадком Робесп'єра (1794) терор послаб, однак не заперестав діяти і за правління Директорії (1795—1799). Все таки вірне Церкві духовенство відправляло по тайки Богослуження.

Ненависть ворогів Церкви звернулася й проти папи. Пій VI мусів відступити Франції, в мирі у Толентіно 1797, північно-італійські посілости. Коли ж з кінцем року вбито в Римі французького генерала Дюфота, проголошено в Іта-

лії республіку, старенького папу ув'язнено у Валенсії у Франції, де Він і помер.

6. Здавалося, що зі смертю Пія VI прийшов кінець папству. Але Христос опікувався своєю Церквою. Під охороною німецького цісаря Франца II зібралися кардинали у Венеції та вибрали папою Пія VII (1800—1823), який вернувся знову до Риму. Тимчасом Наполеон Бонапарте повалив директорію й обняв сильною рукою владу над Францією, як перший консуль. Він зрозумів потребу поєднання з Церквою для привернення порядку у Франції і заключив 1801 з папою **Конкордат**, яким унормовано церковні відносини у Франції. Однак це не довело до тривалого мира.

Коли папа Пій VII відмовив незаконним вимогам Наполеона, цей зрабував папську державу, а папу ув'язнив у Генуї, а опісля (1812) у Фонтенебльо. Щойно після упадку Наполеона 1814 р. вернув папа Пій VII до Риму, витаний оваційно народом.

7. Через французьку революцію потерпіла католицька Церква і в Німеччині. Миром у Ліневілі 1801 признано лівий беріг Райну Франції. Німецькі князі, що потратили за Райном свої посілості, мали дістати відшкодування внаслідок держави; тому, що вільних маєтків не було, щоби ними наділити покривджених, рішено в Регенсбурзі в р. 1803 наділити їх церковними добрами. Рівночасно рішено вжити всі монастирські добра на народні цілі. Щоб унормувати відносини, заключив папа конкордати після Віденського Конгресу (1814—1815) з поодинокими німецькими князівствами. Однак князі й так не виконували їх (навіть така католицька Баварія).

§. 20. Церква на початку ХХ століття

1. Віденським конгресом відновлено церковну державу. Але з цього часу намагалися тайні товариства й ворожі до Церкви партії повалити світську владу папи. Папу Пія IX прогнано з Риму в часі революції 1848 р. Він зміг вернути до Риму щойно 1850 р. В р. 1860 відібрано папі велику частину піпінової даровизни, а в р. 1870 забрано й місто Рим, в часі німецько-французької війни. Від того часу жили папи у Ватикані, немов у неволі.

2. Понтифікат папи Пія IX (1846—1878) був чи не найщасливішим. В р. 1854 проголосив папа догму про «**Непорочне Зачаття**» Пр. Діви Марії на ХХ-тім вселенському соборі у Ватикані (1867—1870). На цьому соборі прийнято та-

кож догму про непомильність папи, чим задано остаточного удару галліканам. Проти непомильності папи піднявся в Німеччині спротив, що довів до відділення від Церкви т. зв. Старокатоликів.

3. Наслідником папи Пія IX був Лев XIII (1878—1903). Йому припало боротися з т. зв. пруським «культур-кампфом». Рівночасно займався Він щиро піднесенням церковних наук. Отворив для вчених папський архів, написав багато енциклік, як пр.: «Про християнський устрій у державі», «Про правдиву свободу», «Про обов'язки супроти держави», «Про соціальне питання». Ці енцикліки дають свідоцтво Його вченості й орієнтації в тогочасності. Папа Лев оснував 248 нових єпископств, 48 апостольських вікаріятів і префектур. Коли Він як 93-літній старець помер, назвав Його нарід Отцем.

4. Папа Пій X (1903—1914) поставив собі за ціль «обновити все у Христі». Передусім взявся до піднесення релігійно-церковного життя. На це вказують Його декрети: «Про св. Причастя дітей», «Про щоденне св. Причастя», «Про молитвослов священників», «Про церковний спів», «Про закінчення подружжя», «Про святкування святих днів»; осудив раціоналізм, заборонив монархам «вето» при виборі папи, почав і майже докінчив кодифікацію церковного права. Великої журби задало папі зірвання конкордату Францією в р. 1906. Це зірвання потягнуло за собою заборона всіх церковних і монастирських дібр. Папа Пій X дожив ще початку першої світової війни. Помер 20. 8. 1914 р.

5. Після Нього прийшов папа Венедикт XV (1914—1922), якого понтифікат виповнила велика світова війна (1914—1918). На маючи змоги здержати проливу крови, старався Він хоч злагодити воєнні звірства. Передусім заопікувався жертвами війми: полоненими, інвалідами, вдовами й сиротами, їхнім доживленням, кореспонденцією між воюючими сторонами, а в 1917 р. подав конкретні умови мира.

Не все вдалося папі досягнути. Його наміри та, — наслідком такої діяльності, — авторитет папи зростає і держави одна за другою шукають зближення з Апостольською Столицею. Англія нав'язує дипломатичні зносини 1914 р. Голландія в р. 1916, Португалія в р. 1918, а навіть ліберальна Франція в р. 1921. З вдячності за мирову й гуманітарну діяльність, виставлено папі, після Його смерті, в музультманському Константинополі пам'ятник з написом: **Великому Папі Венедиктові XV, — Оборонцеві народів — Без різниці національності й релігії — Схід.**

Приступлення до війни Італії виказало, як злою обставиною є те, що папа не має власної території. Всі представники й піддані центральних держав мусіли опустити Рим, і Апост. Столиця була якийсь час зовсім відтіята від середньої Європи. Це заактивізувало т. зв. римське питання. Папа поширив право католиків у голосуваннях і скоро католич. партія здобула понад 100 голосів, якими паралізувала в парламенті ліворадикальні італійські партії.

Не занедбував Венедикт XV і суто релігійних справ. В р. 1917 вийшов «Кодекс канонічного права», над яким працювали церковні правники 13 літ. Поза тим папа порядкував церковні відносини в новоповсталих державах, опікувався і вставлявся за переслідуваними католиками в Мексику, видав енцикліку в справі піднесення проповідництва і ін. В часах цього папи бачимо великий зріст церковної Єрархії.

6. Після Венедикта XV (великого прихильника українців) приходить на папський престол Пій XI (1922—1939). Людина незвичайно вчена, досвідчена, послідовна в переведенні своїх плянів. Гаслом Його життя стає: «Мир Христа в Христовім Царстві». Щоби перевести в життя це гасло, основує «Католицьку Акцію», яка дуже скоро поширилася по світі. Ціллю Католицької Акції є повернути світському життю належну йому святість.

У стисло внутрішньому житті Церкви папа Пій XI забирає голос у справах преси (установляє св. Франца Салезія патроном католич. письменників), установляє свято Христа Царя, (1925) віддає в опіку Найсв. Христового Серця ціле людство (1928), видає відозву про виховання молоді (1929), боронить християнські родини і нерозривності християнського подружжя (1930), канонізує багатьох вчених католич. Церкви. Займається дуже щиро католич. місіями, скликає в р. 1922 міжнародний місійний конгрес у Римі, організує місійну виставу у Ватикані (1925), закладає місійні інститути. Дуже пильно займається справами Сходу. Помагає в р. 1933 голодуючій під большевизмом Україні, основує російську колегію в Римі, проклямає круціяту молитов за гноблених большевизмом, п'ятнує большевизм і його безбожність.

Заключає багато нових конкордатів, пр. з Латвією, Баварією, Польщею, Литвою, Румунією, Прусією, Італією, Баденією, Австрією та гітлерівською Німеччиною. З великих досягнень на церковно-політичному полі треба вважати т. зв. **Лятеранський пакт** з р. 1929, яким привернено пап-

ську ватиканську державу, і тим самим закінчено неволю папів у Ватикані.

До прикрих справ, що їх пережив папа, належали: переслідування християн у Мексику, в Іспанії і початки війни з Церквою в Німеччині.

7. В р. 1939 приходить до керми Христового корабля — св. Церкви теперішній папа Пій XII.

Нехай Мисердний Господь Бог дає Йому довгі літа і успіх в Його праці для поширення Христового Царства в людських душах.

Слава Богові, в Тройці Одному, і Пречистій Діві Марії.

•

Ляндсгут, 10. I. 1947.

о. Микола Дядьо
гр.-кат. катихит

З М І С Т :

	Стор.
Старинні часи; 1. Період .	. 3
2. Період	. 9
Середня доба; 1. Період .	. 16
2. Період	. 20
3. Період .	. 26
Нові часи; 1. Період .	. 29
2. Період .	. 37

45

